

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра географії та суспільних дисциплін

ОСНОВИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ЗНАНЬ
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності: G 9 «Прикладна механіка»

галузь знань: G «Інженерія, виробництво та будівництво»

УДК 340.114:32(076)(075.8)

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою
Мукачівського державного університету протокол №5 від 21 листопада 2025 р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри географії та суспільних
дисциплін, протокол № 5 від 3 листопада 2025р.*

Укладач

Ільтьо Г.Ф. – канд. політ. наук, доцент кафедри географії та суспільних
дисциплін

Рецензент

Малець О.О.- д-р. іст. наук, професор кафедри готельно-ресторанної та
музейної справи

0-72

Основи політико-правових знань: методичні вказівки до виконання самостійної
роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності: Г 9 «Прикладна механіка», галузь знань: Г «Інженерія,
виробництво та будівництво» / Укладач Г. Ф. Ільтьо.- Мукачево: МДУ, 2025. -
36 с. (1.1 др. арк.)

Методичні вказівки призначені для засвоєння системи знань здобувачів з питань
політики, держави, права, розвитку політико-правових теорій. Для допомоги
здобувачам вміщено загальні вказівки та теми до самостійного вивчення курсу,
індивідуальні завдання, питання до підсумкового модульного контролю,
словник-довідник та рекомендовану література.

ЗМІСТ

1.	Передмова.....	4
2.	Програма навчальної дисципліни.....	5
3.	Загальні вказівки до самостійного вивчення дисципліни.....	8
4.	Теми, які виносяться на самостійне вивчення.....	11
5.	Індивідуальні завдання	12
6.	Питання для обговорення.....	15
7.	Питання до підсумкового модульного контролю	16
8.	Словник -довідник.....	18
9.	Рекомендована література.....	29

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Основи політико-правових знань» - вивчає виникнення, розвиток та взаємодію політичних і правових учень, їх вплив на існуючі політику, право і державу, а також пов'язана з дисциплінами: «Історія державності та культури України», «Філософія», «Соціологія», «Правознавство», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія держави і права України», «Теорія держави і права».

«Основи політико-правових знань» як навчальна дисципліна передбачає розуміння політичних процесів та політичних інститутів, що формують політичну та правову системи, найбільш значних теоретичних концепцій права і держави, сучасних політичних та правових теорій і учень.

Методичні вказівки містять: програму навчальної дисципліни, загальні вказівки для самостійного вивчення дисципліни; теми, які виносяться на самостійне вивчення, індивідуальні завдання; питання для обговорення; перелік питань для підсумкового модульного контролю; словник-довідник та рекомендовану література.

Після вивчення навчальної здобувачі повинні *знати*: історичний процес формування, становлення знань про державу та право; особливості політико-правових теорій, учень про політику, право і державу у класичній спадщині різних країн; специфіку становлення вітчизняної політико-правової думки, форм пізнання й обґрунтування політико-правових ідеалів у контексті загальносвітових досягнень.

вміти: самостійно аналізувати державно-правові ідеї минулого, давати їм науково-об'єктивну інтерпретацію й оцінку, виходячи з пріоритету загальнолюдських цінностей; вільно володіти поняттями та категоріями, які увійшли в теоретико - методологічний арсенал загальнолюдської політичної та правової культури; творчо застосовувати знання про державно-правові ідеї минулих років при поясненні сучасних вітчизняних і зарубіжних державно-правових теорій.

2. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Основи політико-правових знань як наука і навчальна дисципліна.

Завдання і значення курсу історії політичних та правових вчень. Предмет історії політичних та правових вчень. Історичний та юридичний аспекти дисципліни. Місце історії вчень про державу та право в системі юридичних наук. Методологія історії вчень про державу та право: принцип діалектики, історизму, об'єктивності, соціальний підхід, нормативний, хронологічний метод та метод юридичного порівняння.

Тема 2. Політична і правова думка Стародавнього Світу. Загальні закономірності становлення політико-правової думки у давні часи. Походження й особливості східної політико-правової думки. Релігійно-міфологічні та політико-моральні аспекти уявлень про природу держави, законів, відносин панування та поведінку людей. Джерела і особливості давньо східної політико-правової думки.

Політико - правові ідеї в Стародавній Індії. Держава і право в поглядах давньо китайських мислителів.

Тема 3. Політико-правові вчення Античної Греції і Античного Риму. Ранні вчення в давньогрецькій філософії. Основні періоди в історії становлення та розвитку давньогрецької політико-правової думки.. Вчення в умовах кризи давньогрецької державності. Вчення про державу та право Платона. «Діалоги», «Держава» та «Закони». Арістотель та його наука про політику та закон. «Політика», «Етика», «Афінська політія». Політія як досконала форма держави. Політико-правова думка епохи еллінізму. Вчення Епікура. «Про природу». Вчення Цицерона про державу і право. Політико-правові погляди римських стоїків. Римські юристи про право.

Тема 4. Політико-правові вчення Середньовіччя . Державно-правові концепції Західної Європи. Основні риси політико-правової думки середньовічного суспільства. Перша системна концепція держави та права А. Августина. Вчення Фоми Аквінського про державу. Італійська державно-

правова думка епохи середньовіччя. Політико-правове вчення Марсилія Падуанського.

Тема 5. Політичні та правові вчення в Західній Європі у XV-XVII ст.
Державно-правові концепції XV-XVII ст. Загальна оцінка соціально-історичного значення політичних і правових ідей Відродження та Реформації. Нова наука про політику і право. Ніколо Макіавеллі. Обґрунтування абсолютизму. Політичні та правові ідеї Реформації. Мартін Лютер. Томас Мюнцер. Жан Кальвін. Жан Боден та його вчення про державу. Політико-правові ідеї європейського соціалізму. Держава та право у вченнях раннього Просвітництва. Політичні та правові вчення Нідерландів XVII ст. Політичні та правові вчення Англії XVII ст. - вчення Джона Локка та Томаса Гоббса.

Тема 6. Вчення про державу та право західноєвропейського Просвітництва XVIII ст.- XIX ст. Суспільний та моральний ідеал Просвітництва. Політичні та правові погляди Вольтера. Політико-правове вчення Шарля-Луї Монтеск'є. Політико-правове вчення Жан-Жака Руссо. Вчення про державу та право італійського Просвітництва. Природно-правові вчення Німеччини. Політико-правові вчення в США періоду боротьби за незалежність. Становлення американської політико-правової думки. Політико-правові концепції представників німецької філософської школи. Історична школа права. Основні напрямки західноєвропейської політико-юримічної думки. Політичні погляди Огюста Конта.

Тема 7. Правові вчення XX століття.

Політичні та правові ідеї XX ст. Аналітична юриспруденція. Прагматичний позитивізм. Політико-правові ідеї солідаризму й інституціоналізму. Соціологічна юриспруденція. Психологічна теорія права і теорії державно-правового розвитку. Теорії природного права. Теорія еліт, бюрократії, технократії.

Змістовий модуль 2.

Тема 8. Політичні аспекти утворення Київської Русі-середньовічної Української держави (IX-XIIст). Галицько-Волинське князівство XIII-XIVст.

Слов'янські прото державні утворення на українських землях. Теорії походження Київської Русі. Основні етапи розвитку державності. Політичний устрій Київської Русі: міжнародні відносини; особливості політичної культури, система політичної влади та місцева влада. Політичне життя у Подніпров'ї. Зовнішня політика Галицько-Волинської держави.

Тема 9. Становлення української державності (XVI–XVII ст). Напрямки розвитку державно-правової думки в Україні (XVI–XVIII ст.). Три етапи розвитку гуманізму в Україні. Місце Києво-Могилянської академії в розвитку вітчизняної політичної та правової думки. Богдан Хмельницький, його політична діяльність.

Тема 10. Становлення та розвиток учень про державу та право в Україні початку XIX- XX ст.). Державно-правова думка в Україні XIX ст. Філософські ідеї в творчості Михайла Максимовича, їх вплив на членів Кирило-Мефодіївського товариства. Початок розробки філософської української ідеї. Політична доктрина Кирило-Мефодіївського товариства. Державно-правові концепції в Україні наприкінці XIX - початку XXст. Українська політична думка на рубежі.

Тема 11. Державно-правові вчення в Україні, політичне становище у післявоєнні роки.

Україна в європейській політиці.

Політичні наслідки після Другої світової війни. Початок розбудови народного господарства. Боротьба за незалежність. Дисидентський рух.

Тема 12. Правові вчення в Україні та розбудова Української незалежності XX століття.

Проголошення незалежності України. Суспільно-політичне життя в 90-ті роки в незалежній Україні. Конституційний процес та особливості Конституції України 1996р. Особливості політичної системи на рубежі XX – XXI ст.

3. ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Самостійна робота (СРС) - це форма організації індивідуального вивчення здобувачами навчального матеріалу.

Мета СРС - сприяти формуванню самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості молодшої людини, суть якої полягає в уміннях систематизувати, планувати, контролювати й регулювати свою діяльність без допомоги й контролю викладача

Самостійна робота з дисципліни «Основи політико-правових знань» охоплює аудиторну роботу, теми для самостійного вивчення, питання та підготовка до написання підсумкового модульного контролю, підготовка до індивідуальних завдань - рефератів, а також консультації з викладачем.

Самостійній роботі передують лекційні та практичні (семінарські) заняття, на яких розглядаються пропоновані навчальною програмою теми. Особлива увага приділяється ознайомленню з навчально-методичною та рекомендованою літературою.

Підсумковий модульний контроль - залік - важливий етап навчального процесу, що має на меті перевірку знань, що передбачають виявлення набутих знань здобувачів, а також використання умінь і навичок.

Модульний контроль є показником вивчення окремих тем, модулів, розділів. Якщо поточний контроль проводиться лише з метою діагностики першого рівня засвоєння, тобто загального рівня орієнтування в предметі, то модульний контроль дає можливість перевірити засвоєння отриманих знань через більш довготривалий період і охоплює більші за обсягом розділи дисципліни. При виконанні модульних (контрольних) завдань здійснюється оцінка теоретичних знань та практичних навичок, які набули здобувачі після опанування певних змістових модулів. Модульний контроль проводиться у формі відповідей на теоретичні питання.

Поточний контроль навчальних досягнень здійснюється протягом семестру на лекційних, семінарських та практичних заняттях тощо.

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських занять і поєднує в собі два напрями: опитування лекційного матеріалу, що є обов'язковим для вивчення здобувачами; перевірка самостійної роботи здобувачів.

Зважаючи на це, використовуються такі форми поточного опитування: переказ лекційного матеріалу; експрес опитування; заслуховування презентацій, повідомлень здобувачів з довідковою інформацією; заслуховування інформації про науково-дослідницьку роботу; реферати.

При контролі виконання завдань, які винесені для самостійного, індивідуального опрацювання, оцінюванні підлягають: самостійне опрацювання тем, що виносяться для самостійного вивчення та окремих питань; написання рефератів.

Самостійна робота вважається зарахованою, якщо здобувач виконав всі завдання, зазначені у методичній вказівці.

Термін виконання самостійної роботи - друга декада семестру.

Критерії оцінювання індивідуального завдання.

Виконання індивідуального завдання у формі реферату.

Критерії оцінювання індивідуального завдання:

«Відмінно» – тему розкрито творчо, надано критичну оцінку основних проблем і розглянуто способи їх вирішення. Оформлення відповідає встановленим вимогам. Доповідь здобувача вищої освіти й відповіді на запитання логічні, аргументовані та доповнені ілюстративним матеріалом.

«Добре» – тему розкрито, але мають місце окремі недоліки неprinципового характеру. Доповідь логічна, роботу оформлено в межах вимог.

«Задовільно» – тему в основному розкрито, але мають місце недоліки змістовного характеру. Є зауваження щодо оформлення роботи.

«Незадовільно» – нечітко сформульовано мету, розділи не пов'язані між собою. Відсутній огляд сучасних літературних джерел. Допущені помилки в оформленні роботи.

Виконання модульної контрольної роботи (за підсумками курсу) проводиться за розкладом, на останньому практичному занятті.

Критерії оцінювання *модульної контрольної роботи*:

«зараховано» - здобувач вищої освіти повно і всебічно розкриває питання, правильно виконав тестові завдання, вільно оперує поняттями і термінологією, демонструє знання джерел, має власну точку зору і може аргументовано її доводити;

«не зараховано» - здобувач вищої освіти не в змозі дати відповідь на поставлені питання або відповідь неправильна, здобувач вищої освіти не розуміє суті питання, більшість тестових завдань виконана неправильно.

Розподіл вагових коефіцієнтів оцінювання навчальної дисципліни

Аудиторна робота, самостійна та індивідуальна робота		
ЗМ 1, ЗМ 2		
Семінарські завдання	Виконання інд. завдання	Контрольний захід
ВК-0,6	ВК-0,2	ВК-0,2

4. ТЕМИ, ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА САМОСТІЙНЕ ВИВЧЕННЯ

Політичні та правові вчення в Західній Європі у XV-XVII ст.

1. Державно-правові концепції XV-XVII ст.
2. Загальна оцінка соціально-історичного значення політичних і правових ідей Відродження та Реформації.
3. Нова наука про політику і право.
4. Ніколо Макіавеллі.
5. Політичні та правові ідеї Реформації.
6. Мартін Лютер. Жан Кальвін. Жан Боден та його вчення про державу.
7. Держава та право у вченні раннього Просвітництва.
8. Політичні та правові вчення XVII ст.
9. Політичні та правові вчення Англії XVII ст. - вчення Джона Локка та Томаса Гоббса.

Правові вчення XX століття.

1. Політичні та правові ідеї XX ст.
2. Прагматичний позитивізм.
3. Політико-правові ідеї солідаризму й інституціоналізму.
4. Психологічна теорія права і теорії державно-правового розвитку.
5. Теорії природного права.
6. Теорія еліт.

5. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ (одна тема за вибором студента)

1. Основи політико-правових знань як навчальна дисципліна.
2. Політична і правова думка Стародавнього Сходу.
3. Джерела і особливості давньо східної політико-правової думки.
4. Політико - правові ідеї в Стародавній Індії.
5. Держава і право в поглядах давньо китайських мислителів.
6. Вчення про право і державу у Стародавній Греції.
7. Ранні вчення в давньогрецькій філософії.
8. Період розквіту давньогрецької політико-правової думки.
9. Вчення в умовах кризи давньогрецької державності.
10. Політичні та правові вчення Античного Риму.
11. Вчення Цицерона про державу і право.
12. Політико-правові погляди римських стоїків.
13. Римські юристи про право.
14. Політико-правові вчення Середньовіччя.
15. Вчення Томи Аквінського про державу і право.
16. Політико-правове вчення М. Падуанського.
17. Політичні і правові вчення епохи Відродження.
18. Політичне вчення Н. Макіавеллі.
19. Політико-правові ідеї Реформації.
20. Вчення про державу Ж. Бодена. Теорія державного суверенітету.
21. Т. Мор і Т. Кампанелла.
22. Г. Гроцій про право і державу
23. Розробка природно-правової теорії Б. Спінози.
24. Основні напрямки англійської політико-правової думки.
25. Вчення Т. Гоббса про право і державу.
26. Вчення Дж. Локка про право і державу.
27. Політична програма Вольтера.
28. Вчення про державу і право Ш. Монтеск'є.

- 29.Теорія народного суверенітету Ж. Ж. Руссо.
- 30.Політичні і правові вчення німецького і італійського Просвітництва.
- 31.Вчення про право і державу в Німеччині (XVIII - XIX ст.)
- 32.Вчення І. Канта про право і державу.
- 33.Вчення Г. Гегеля про право і державу.
- 34.Західно - європейська політико-правова думка першої половини XIX ст.
- 35.Французький лібералізм. Політико-правові вчення: Ш. Фур'є/
- 36.Західно-європейські політичні і правові вчення другої половини XIX ст. .
- 37.Неолібералізм про державу.
- 38.Теорія еліт.
- 39.Сучасні концепції природного права.
- 40.Становлення вітчизняної політико-правової думки.
41. Перші протодержави на території України.
- 42.Ознаки державності.
43. Формування держави у східних слов'ян (VI – X ст.).Давньоукраїнські князівства у X – XIV ст.
- 44.«Слово про Закон і Благодать» Іларіона.
- 45.Політико-правові вчення в Україні.
- 46.Основні етапи становлення та основні напрями наукових досліджень в Україні.
- 47.«Повчання» В. Мономаха.
- 48.Політико-правові проблеми в літописах Київської Русі.
- 49.Ідея державності і права в Україні ХУІ-ХУІІ ст.
- 50.Політико-правова думка польського періоду в Україні.
- 51.Українська державність у литовсько-польський період.
- 52.Політичні програми гетьманів України.
- 53.Українські просвітники про право і державу.
- 54.Проект слов'янського союзу Кирило-Мефодіївського товариства.
- 55.Європейські концепції права і держави другої половини XIX ст.
- 56.Ліберальні вчення про право і державу.
- 57.Марксистське вчення про державу і право.

- 58.Аристократична концепція держави і права Ф. Ніцше.
- 59.Політико-правові вчення в Україні у другій половині XIX ст.
- 60.Політико-правові вчення в Україні у другій половині XIX ст.-початку XX ст.
- 61.Політико-правові вчення в Україні у другій половині XIX ст. -початку.
- 62.Українська державність у період становлення радянського тоталітаризму і в період другої світової війни
- 63.Політико-правові концепції в Україні XX ст.
- 64.Україна у XIX ст. і першій половині XX ст.
- 65.Ідея суверенної державності у післявоєнний період.
- 66.Відродження ідеї самовизначення України у середині і в кінці XX ст.
- 67.Політико-правові концепції в Україні XXI ст.
- 68.Відродження державної незалежності України.
- 69.Проголошення незалежності України і розбудова Української держави.
- 70.Політичні школи в Україні.

6. ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Коли Україна здобула незалежність? *24 серпня 1991 р.)*
2. В якому році і коли було прийнято Конституцію України? *(28 червня 1996 р.)*
3. Існує малий герб України. Що означає цей символ та коли він був затверджений? *(Малий герб Україні був затверджений 19 лютого 1992 року. Національний символ українців часів визвольних змагань ХХ століття. Тризуб визначався як знак княжої держави Володимира Великого і малий Державний герб України)*
4. Коли вперше згадується назва « Україна»? *(1187 р.)*
5. В якому році Україна ввела свою грошову одиницю? Як вона називається та чий підпис був зображений на купюрах того часу? *(Гривня – національна валюта незалежної України. В обіг гривня ввійшла згідно з Указом Президента України Леоніда Кучми «Про грошову реформу в Україні» від 25 серпня 1996. Грошова реформа в Україні проводилася 2-16 вересня 1996 року)*
6. Українці гордо називають себе козаками. Що означає слово козак?*(вільна, озброєна людина)*
7. Назвіть державні символи України. *(Державний Прапор України, Державний Герб України, Державний Гімн України)*
8. Першим вищим навчальним закладом в Україні була *(Острозька колегія)*
9. Хто автор і композитор гімну «Ще не вмерла України»? *(Павло Чубинський і Михайло Вербицький)*
10. Гетьман, автор першої конституції України. *(П. Орлик)*

7. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ

ДО ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Основи політико-правових знань як наука і навчальна дисципліна.
2. Завдання і значення курсу історії політичних та правових учень.
3. Предмет історії політичних та правових учень.
4. Методи вивчення історії політичних та правових учень.
5. Джерела і особливості давньо східної політико-правової думки.
6. Політико - правові ідеї в Стародавній Індії.
7. Держава і право в поглядах давньо китайських мислителів.
8. Ранні вчення в давньогрецькій філософії.
9. Період розквіту давньогрецької політико-правової думки.
10. Вчення в умовах кризи давньогрецької державності.
11. Період розквіту давньогрецької політико-правової думки.
12. Вчення в умовах кризи давньогрецької державності.
13. Політичні та правові вчення Античного Риму.
14. Вчення Цицерона про державу і право.
15. Політико-правові вчення Середньовіччя.
16. Вчення Томи Аквінського про державу і право.
17. Політико-правове вчення М. Падуанського.
18. Політичні і правові вчення епохи Відродження.
19. Політико-правові ідеї Реформації.
20. Основні напрямки англійської політико-правової думки.
21. Політичні і правові вчення німецького і італійського Просвітництва.
22. Вчення про право і державу в Німеччині (XVIII - XIX ст.)
23. Західноєвропейські політичні і правові вчення.
24. Теорія еліт.
25. Становлення вітчизняної політико-правової думки.
26. «Слово про Закон і Благодать» Іларіона.
27. Політико-правові вчення в Україні: етапи становлення та основні напрями наукових досліджень.

- 28.«Повчання» В. Мономаха.
- 29.Політико-правові проблеми в літописах Київської Русі.
- 30.Політико-правова думка польського періоду в Україні.
- 31.Політико-правові вчення мислителів в Україні ХУІ-ХУІІ ст.
- 32.Українська політична думка в козацько- гетьманську добу.
- 33.Українська політична думка Нової доби.
- 34.Конституція Пилипа Орлика.
- 35.Політична доктрина Д. Донцова.
- 36.Політична теорія В. Липинського.
- 37.Ідея державності і права в Україні ХУІ-ХУІІ ст.
- 38.Українські просвітники про право і державу.
- 39.Проект слов'янського союзу Кирило-Мефодіївського товариства.
- 40.Європейські концепції права і держави другої половини ХІХ ст.
- 41.Ліберальні вчення про право і державу.
- 42.Марксистське вчення про державу і право.
- 43.Аристократична концепція держави і права Ф. Ніцше.
- 44.Політико-правові вчення в Україні у другій половині ХІХ ст.
- 45.Політико-правові вчення в Україні у другій половині ХІХ ст.-початку ХХ ст.
- 46.Політико-правові вчення в Україні у другій половині ХІХ ст. -початку
- 47.Політико-правові концепції в Україні перших десятиліть ХХ ст.
- 48.Політичні концепції українських мислителів ХХ ХХІ ст.
- 49.Політико-правові концепції в Україні ХХІ ст.
- 50.Національно-демократична модель української державності.

8. СЛОВНИК-ДОВІДНИК

Брахманізм - політико-правова ідеологія в Стародавній Індії, яка ґрунтувалася на релігійно-міфологічному світогляді, викладеному у Ведах. Головною ідеєю є поділ суспільства на чотири варни, що впливає на формування правового статусу кожного і суспільний устрій. Політичним ідеалом брахманізму була своєрідна теократична держава, вирішальну роль в управлінні відведено суворим покаранням.

Буддизм - релігійно-філософське вчення про духовне пробудження в Стародавній Індії (VI ст. до н. е.). Виступають з критикою пануючої брахманської ідеології щодо нерівності людей у суспільному житті, вихваляють законність, гуманізм, рівність всіх людей. Будда - засновник вчення, морально-духовний зміст якого вплинув на державну політику і законодавство. Джерела: «Рігведа», «Самаведа», «Атхарваведа» (II тис до н. е.); «Упанішади», «Махабхарата», «Рамаяна» (IX–VI ст до н. е.); «Веди» - священні знання, відображають релігійні погляди і міфологічні уявлення давніх індійців, їх політичний устрій, повсякденне життя, морально-правові збірники, в яких найбільш яскраво відбилася політико-правова думка; «Закони Ману» (II до н. е.).

Даосизм (виник в IV–III ст. до н. е.) - китайське традиційне вчення, в якому присутні елементи релігії, містики, шаманізму, медитацій, а також традиційної філософії і науки. Одне з найбільш впливових течій давньої китайської філософської і суспільно-політичної думки. Даосизм як політичне вчення пов'язане з ім'ям Лао-цзи.

Лао-цзи (604-531 р. до н. е.) - китайський філософ, засновник даосизму. Політико-правові ідеї викладено в книзі «Дао-де цзин» (книга про Дао і Де). Критикував керівників держави за надмірну діяльність у всіх сферах суспільного життя, виступав проти навчання народу і взагалі прогресу. Соціально-політична і правова концепція даосизму становила собою реакційну утопію.

Конфуцій (551-479 р. до н. е.) - давньо китайський філософ, політичний діяч. Конфуціанство справило великий вплив на розвиток суспільно-політичної, правової думки в Китаї. Політичним ідеалом було правління аристократів

добродітності і знань, до тримання всіма строго встановлених правил поведінки. Праця «Бесіди і судження» («Лунь-юй») складена вже його учнями.

Моїзм (V-III ст. до н. е.) – давньо китайська філософська школа, яка ряд політико-правових проблем вирішувала по-новому, розробляла програму удосконалення суспільства через знання. Засновником вважається давньо китайський мислитель Мо-цзи. У V–III ст. до н. е. моїзм становив серйозну конкуренцію конфуціанству як панівної ідеології Китаю.

Мо-цзи (479-400 р. до н. е.) - китайський філософ, засновник школи моїзму. Політико-правові вчення викладено в «Мо-цзи». Він розвивав ідею природної рівності людей, виступив з обґрунтуванням договірної концепції виникнення держави, в основі якої лежить ідея приналежності народів верховної влади. В історії розвитку китайської політико-правової думки вчення Мо-цзи займає проміжний ступінь між конфуціанством та легізмом.

Шан Ян (390-338 р. до н. е.) - видатний китайський державний діяч, реформатор, мислитель, один із засновників суспільно-політичного учення легізму. Заперечував гуманність, був прибічником закону, жорстоких покарань, як основи суспільного порядку. Вважається, що він одним з перших створив модель деспотичної, тоталітарної держави. Політико-правові ідеї викладено в політичному трактаті «Шан-цзюнь шу».

Софісти - видатні давньогрецькі просвітителі 5–4 ст. до н. е., розвивали різні філософські, політико-правові погляди, у центрі яких були такі проблеми, як право, політика, мораль, прийоми доказів, ораторське мистецтво. Розрізняли два покоління софістів: старше (Протагор, Горгій, Продик, Гіппій, Антифонт) - дотримувалися більш демократичних поглядів; молодше (Фрасімах, Калликл, Лікофрон) - були прихильниками демократії, аристократії і тиранії.

Сократ (469-399 р. до н. е.) - давньогрецький філософ, один із засновників Західної філософії. Не залишив жодного письмового джерела, його вчення відоме завдяки Платону, який виклав ідеї учителя в «Апології Сократа». Був принциповим прихильником законності, положення про співпадіння законного і

справедливого, переглянув і розвив багато положень софістів про право, державу, політику.

Платон (427-347 р. до н. е.) - давньогрецький мислитель, засновник філософської школи відомої як Академія Платона, один із основоположників європейської філософії. Розглядав варіації форм правління, запропонував модель ідеальної (найкращої) держави. Політико-правові погляди викладено у таких працях, як «Держава», «Політика» та інших. У праці «Закони» викладена теорія закону і принципи законодавства.

Аристотель (384-322 р. до н. е.) - давньогрецький науковець-енциклопедист, філософ, засновник класичної (формальної) логіки. Піднімав питання форм правління, право, розуміння, справедливості, співвідношення права і закону, законності. Запропонував свій варіант найкращої держави. Політико-правові погляди викладено у таких працях, як «Політика», «Афінська політія».

Полібій (205-128р. до н. е.) - давньогрецький історик, політичний діяч, розвивав вчення Платона і Аристотеля про державу, її походження, еволюцію, форми правління, виклав історичний підхід до питань держави і права. Розвиток суспільства трактується як нескінченний рух по колу, у ході якого форми правління змінюються, переходять одна в іншу і знову повертаються. Автор «Загальної історії в сорока книгах».

Марк Тулій Цицерон (106-43 р. до н. е.) - давньоримський політичний діяч, оратор, філософ, адвокат. Його вчення про державу і право вплинуло на розвиток всієї європейської політико-правової думки. Найбільшу увагу наступних мислителів привертало положення про змішану форму правління, державу як справу народу, природне право, громадянина як суб'єкта права і держави. Праці: «Про державу», «Про закони », «Про обов'язки».

Гай (109–180) відомий давньоримський юрист часів правління декількох імператорів, було визнано одним з найавторитетніших юристів Римської імперії. Робив коментарі до законів Дванадцяти таблиць, вивчав праці попередників. Написав найвідомішу свою працю «Інституції», було ще декілька робіт з римського права.

Ульпіан (170-228) - визначний давньоримський юрист та державний діяч. Серед праць 30 трактатів об'ємом у 250 томів. Запропонував ділення права на три групи за природою норм права: природне право, право народів, цивільне право. У 426 р. його праці визнані обов'язковими поряд з працями чотирьох інших видатних давньоримських юристів.

Августин Аврелій (354-430) - християнський теолог, церковний діяч, родоначальник християнської філософії історії, є святим Католицької, Православної та Лютеранської церков. Праці «Сповідь», «Про град Божий», які справили помітний вплив на розвиток політико-правової ідеології християнської церкви, він виступає за дотримання християнських моральних заповідей, які мають закріплюватися законами і звичаями держави.

Іларіон - митрополит Київський та всієї Русі, церковно-політичний діяч давньої України, при численій до лику Святих. У політичному трактаті «Слово о Законі и Благодаті» висвітлено важливі для Київської держави політико-юридичні проблеми: законність походження верховної влади, єдиновладдя «самодержців», їх політичні і моральні якості, союз світської і духовної влади, роль закону тощо.

Володимир Мономах (1053-1125) - великий князь київський, представник династії Рюриковичів. Автор дидактичної праці «Повчання», яка стала фактично політичною програмою для київських князів. В ній засуджувалися князівські міжусобиці, закликали до об'єднання давньоруських земель, а також звернено увагу на співвідношення держави і церкви. Церкві відводиться почесне, але явно підлегле місце.

Тома Аквінський (1225-1274) - видатний католицький вчений-богослов, філософ-схоласт. Один із найвизначніших і найвпливовіших мислителів всесвітньої історії. Засновник теологічної і філософської школи томізму. З ним пов'язано формування ідеології католицизму, розвинув доктрину держави і природно-правову теорію у світлі догматів католицької церкви.

Праці: «Сума теології», «Про правління государів».

Марсилій Падуанський (1275-1343) - італійський мислитель, медик, богослов, автор політико-правових трактатів. В праці «Захисник миру» (1324 р.) виклав ряд оригінальних ідей, що далеко випередили його час: про самостійність держави, її незалежність від церкви в сфері публічної влади, про демократичні принципи її організації і функціонування, про співвідношення законодавчої і виконавчої влади, про народний суверенітет.

Школа глосаріїв - юридична течія в середньовічній Європі, юристи і доктора права, які займалися римським правом в рамках традиції, розвиненій в Болонському університеті. Основна увага приділялась глосам (тлумаченню) Кодексу Юстиніана. Результатом діяльності стало видання окремого збірника у серед XIII ст.

Станіслав Оріховський – Роксолан (1515–1567) - український релігійний діяч, мислитель доби Відродження, письменник. Один із перших представників філософської думки став заперечувати божественне походження влади, надавав перевагу договірній теорії походження держави. Його політико-правові концепції вплинули на розвиток ідей права і держави в Україні. Праці: «Про турецьку загрозу», «Напучення польському королю».

Іван Вишенський (1550-1620) - український релігійний і літературний діяч раннього нового часу, монах, письменник-полеміст. Був прихильником суспільного ідеалу, що базувалося на критиці папи римського і гаслах повернення до демократичних основ раннього християнства. Його твори переважно переписувалися від руки, лише твір «Послання до князя К. Острозького» (1598 р.).

Петро Могила (1596-1647) - український політичний, церковний і освітній діяч. Займав різні високі пости в церковних структурах. Піднімав питання про співвідношення церкви і держави. Церкві надавав роль радника, а не носія верховної влади в державі. Виклав концепцію самостійної держави, яку очолює ідеальний правитель, прибічник православної християнської віри. Відома праця «Номоканон».

Богдан Хмельницький (1595-1657) - український військовий, політичний та державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, очільник Гетьманщини. Керівник Хмельниччини - повстання проти зловживань коронної шляхти в Україні, котре переросло у визвольну війну. Перший з козацьких ватажків, якому офіційно надали титул гетьмана. Намагався розбудувати незалежну українську державу.

Іван Мазепа (1639-1709) - український військовий, політичний і державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави на Лівобережній (1687–1704) і всій Наддніпрянській Україні (1704–1709), залишив певний слід в історії політичної думки в Україні. Політичні погляди було покладено в основу україно-шведського союзу 1708 р., ідеї якого у 1712 р. П. Орлик виклав в документі під назвою «Вивід прав України».

Пилип Орлик (1672-1742) - український політичний, державний і військовий діяч, Генеральний писар, Гетьман Війська Запорозького у вигнанні, поет, публіцист. Сподвижник І. Мазепи, але його політичні погляди більш чіткіші, прибічник ідеї незалежності Української держави. Один із упорядників «Договорів і постанов» - конституційного акту, який іноді називають «першою в світі Конституцією», фактично - козацького суспільного договору.

Ніколо Макіавеллі (1469-1527) - державний секретар Флоренції, політичний діяч, мислитель, гуманіст, драматург епохи Відродження. Один з перших теоретиків нової епохи, його називають батьком сучасної політичної філософії та політології. Термін макіавеллізм часто вживають для засудження безпринципної політики на кшталт тої, що рекомендовано у праці «Государ». Праці: «Міркування про першу декаду Тита Лівія», «Історія Флоренції».

Жан Боден (1530 - 1596) - видатний французький юрист, філософ та політичний мислитель, займався адвокатською практикою. Першим у Європі сформулював світську концепцію суверенітету. У праці «Шість книг про республіку» викладено погляди на державу і принципи правового управління, типологію

державних форм, а також на поняття суверенітету, вчення про громадянина і суспільне благо.

Мартін Лютер (1483-1546) - католицький священник, доктор богослов'я, професор. Сформулював релігійно-політичні гасла, які надихнули і згуртували в Німеччині всіх поборників Реформації. Виступав за розділення юрисдикції влади світської і духовної, за свободу думки і совісті, як передумову демократично організованого суспільства. Праці: «Про світську владу. Якою мірою їй варто коритися» (1523).

Томас Мюнцер (1490-1525) - радикальний проповідник часів Реформації, який став повстанським лідером під час Селянської війни в Німеччині. Він першим після М. Лютера виступив проти католицької церкви і запропонував більш радикальну програму Реформації. У «Празькій відозві» і у «Проповіді перед князями» він говорив про необхідність і неминучість швидкої Реформації.

Жан Кальвін (1509-1564) - французький протестантський проповідник, засновник кальвінізму, справив помітний вплив на результати Реформації. Державу трактував як виконавчий орган церкви, і світська влада має бути підпорядкована владі духовній. Право на спротив тиранії визнавав тільки за органами влади, церквою, представницькими установами. Праця «Настанова у християнській вірі» (1536 р.) була поміркованою і по-своєму конструктивною.

Бенедикт Спиноза (1632-1677) - нідерландський філософ єврейського походження, науковець, політичний та релігійний мислитель, біблійний екзегет та критик. Засуджував абсолютну монархію, був прихильником ідеї суспільного договору, Новий підхід до проблем держави, природного права запропонував у роботах: «Богословсько-політичний трактат» (1670 р.), «Етика, доведена геометричним методом» (1675 р.), «Політичний трактат» (1677 р.).

Гуго Гроцій (1583-1645) - видатний голландський юрист, державний діяч, письменник, один із основоположників сучасного міжнародного права, прибічник договірної теорії походження держави. Праці: трактат «Про право війни і миру» (1625 р.). Відомі також понад 90 творів з історії та теорії держави

і права, міжнародного, канонічного права, загальної історії, античної літератури і культури.

Томас Гоббс (1588-1679) - англійський філософ, політичний мислитель, прихильник абсолютизму і договірної теорії походження держави. Політико-правовим ідеалом було громадянське суспільство, в якому поєднуються необмежена влада монарха в публічній сфері і права підданих в приватних відносинах. Праці: «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадянської».

Джон Локк (1632-1704) - англійський філософ, один із основних представників англійського емпіризму та Просвітництва. Виступав за конституційну монархію, поділ влади на гілки, був прибічником договірної теорії походження держави. Виступав проти схоластики, зацікавлюється ліберальними ідеями. Юстиція Локка – зоря лібералізму. Праці: «Досвід про людське розуміння», «Два трактати про правління».

Франсуа Марі Аруе, відомий як Вольтер (1694–1778) – один з найбільших французьких філософів-просвітників XVIII ст., мислитель, письменник, критикував католицьку церкву, виступав за свободу віросповідання, свободу слова і відокремлення церкви від держави. Праця «Філософські листи» зробила його відомим в Європі, містила, по суті, програму французького Просвітництва.

Шарль Луї де Монтеск'є (1689–1755) - французький правник, письменник і політичний мислитель, видатний теоретик держави і права французького Просвітництва. Обгрунтована ним тріада влади стала класичною формулою теорії конституціоналізму. Суспільно-політичні погляди викладені в працях: «Перські листи», «Роздуми про причини величі і падіння римлян», «Про дух законів».

Жан Жак Руссо (1712–1778) - видатний французький філософ, письменник, теоретик педагогіки, драматург. З його ім'ям пов'язаний новий напрямок суспільної думки - політичний радикалізм. Його програма перетворень

суспільного ладу відбивала інтереси міської бідноти. Праці: «Роздуми про науки і мистецтва», «Роздуми про походження і підстави нерівності між людьми»; «Про Суспільний договір, або Принципи політичного права».

Самуїл Пуфендорф (1632–1694) – німецький юрист, політичний мислитель, державний діяч та історик; вважається засновником світської юридичної науки та доктрини природного права в Німеччині. Серед багатьох робіт особливе місце займають і мають велике значення «Право природне і право народів», «Про посади людини і громадянина».

Чезаре Бекарія (1738-94) - італійський юрист і публіцист. Спираючись на концепцію природного права, поклав початок гуманістичному напрямку кримінального права та судочинства. В трактаті «Про злочини і покарання» піддав різкій критиці кримінальне право та судові порядки феодальних держав, виступав проти поліцейської сваволі, застосування тортур і формальної системи доказів інквізиції.

Феофан Прокопович (1681-1736) - український богослов, письменник, поет, математик, філософ, ректор Київської академії; віце-президент Священного Синоду, пристрасний апологет абсолютної монархії. Праці: «Регламент або Статут Духовного Колегіуму», «Правда волі монаршої».

Кант Імануїл (1724-1804) - родоначальник класичної німецької філософії і німецького лібералізму. Вважав, що основою державно-правової концепції є етика, центральним принципом якої виступає категоричний імператив. Прибічник теорії природного права, договірної теорії походження держави. Праці: «Критика чистого розуму », «Критика практичного розуму» та ін.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831) – німецький філософ, створив систематичну теорію діалектики, центральне поняття якої – розвиток, як діяльність і рух світового духу, а також як протиставлення тези, антитези і синтезу. Зробив найбільш ґрунтовну спробу наукового аналізу і пізнання сутності права і держави, значну увагу приділено проблемам співвідношення держави та особистості. Праці: «Філософії права» та багато інших. Історична школа права – напрям у правовій думці, що виник наприкінці XVIII ст. в

Німеччині. У першій половині XIX століття цей напрям набуває широкої популярності і впливу. В центрі уваги представників цього напрямку було питання про виникнення та історичний розвиток права.

Гуго Густав (1764-1844) - німецький юрист, професор права Гетінгенського університету, засновник історичної школи права, яка в подальшому розвивалася завдяки Ф. Савін'ї. Праці: «Підручник природного права, як філософії позитивного права, а особливо - приватного права».

Огюст Конт (1798–1857) – французький філософ, соціолог, засновник філософії позитивізму і соціології. Його позитивізм мав значення для всього суспільствознавства та філософії, його філософська система відіграла помітну роль у розвитку політичних та правових учень у другій половині XIX ст. Праці: «Курс позитивної філософії» (1842 р.), «Система позитивної політики, або Соціологічний трактат про основи релігії людства» (1854 р.).

Спенсер Герберт (1820-1903) - англійський філософ і соціолог, один з родоначальників еволюціонізму, ідеї якого користувалися популярністю наприкінці XIX ст., засновник органічної школи в соціології, ідеолог лібералізму, адепт захисту природних прав людини, критик утилітаризму. Остаточно затвердив в науковому обігу термін «соціологія». Праця: «Система синтетичної філософії» (1893 р.).

Ніцше Фрідріх (1844-1900) - німецький філософ, представник ірраціоналізму і волюнтаризму в філософії, державу і право розглядав як інструментарії культури, яка являє собою боротьбу сил і волю за владу. Завдання держави – створення видатних людей, геніїв. Державно-правові погляди викладено в роботах: «Так говорив Заратустра» (1884 р.), «По той бік добра і зла» (1886 р.), «Воля до влади» (1901 р.).

Винниченко Володимир (1880-1951) -український політичний і громадський діяч, прозаїк, драматург і художник. Політико-правова концепція закладена у працях «Відродження нації», «Заповіт борцям за визволення».

Грушевський Михайло (1866-1934) - український історик, громадський та політичний діяч, Голова Центральної Ради УНР (1917–1918). Державно-правові

погляди викладено у творах «Якої ми хочемо автономії та федерації», «На порозі нової України». Брав участь у проголошенні Універсалів УЦР.

Донцов Дмитро (1883-1973) - український літературний критик, публіцист, філософ, політичний діяч, доктор права, журналіст. Серед багатьох праць найвідомішою є «Націоналізм» (1926 р.), у якій політико-правові ідеї набувають особливого розвитку і він обґрунтовує власний підхід до утвердження нації.

Липинський В'ячеслав (1882-1931) - український політичний діяч, історик, соціолог, публіцист, теоретик українського консерватизму. В політико-правовій, історіософській роботі «Листи до братів-хліборобів» (1920 р.) запропонована логічна схема й правова теорія державності.

Міхновський Микола (1873-1924) - адвокат, публіцист, політичний діяч, автор брошури «Самостійна Україна» (1900 р.), один з розробників «Основного закону Самостійної України - Співки народу українського» (1905 р.), який назвали Конституцією Міхновського.

Леся Українка (1871-1913) - українська письменниця, перекладачка, фольклористка, культурна діячка. Державно-правові погляди викладено у творах «Сльози перли», «Замітки з приводу «Політика і етика». Усі роботи присвячено боротьбі українського народу проти національного гноблення.

Франко Іван (1856–1916) – видатний український поет, прозаїк, драматург, літературний критик, публіцист, перекладач, науковець, громадський і політичний діяч. Державно-правові погляди викладено у творах «Дві конституції», «Історія однієї конфіскації», «На дні», «До світла».

Драгоманов Михайло (1841-1895) - український публіцист, історик, літературознавець, етнограф, фольклорист, основоположник політичної науки в Україні, спеціаліст у вирішенні проблем держави, права, політичної влади, вітчизняний конституціоналіст. Автор праць «Що таке українофільство?», «Чудацькі думки про українську національну справу».

Шевченко Тарас (1814-1861) - український письменник, член Кирило-Мефодіївського товариства, мислитель революційно - демократичного

напрямку, пристрасно відстоював ідеї соціального і національного звільнення українців. Політико-правова діяльність справила великий вплив на розвиток визвольних ідей і національної самосвідомості українського народу.

Костомаров Микола (1817-1885) - український історик, один із організаторів і головних ідеологів Кирило-Мефодіївського товариства, фундатор української політології, автор правових теорій. Особливий акцент робив на федеративному устрою слов'янської держави Основні праці: «Книга буття українського народу».

Франко Іван (1856-1916) - український поет, прозаїк, драматург, літературний критик, публіцист, перекладач, науковець, громадський і політичний діяч. Видатний український представник політико-правової думки України, писав про суспільно-політичне та правове життя України та українського народу.

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

1. Любохинець Л.С. Історія політичних та економічних вчень: навч. Посіб./ Л.С. Любохинець, В.М. Шавкун, Л.М. Бабич- К.: «Центр учбової літератури», 2013. 294с.
2. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Політологія: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2021. 228с.
3. Основи громадянського суспільства та політичних знань [Текст] : навч. посіб. / [Байрак С. О. та ін. ; за заг. ред. В. І. Бортнікова] ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». - 2-ге вид., випр. та допов. - Суми : Університетська книга, 2023. 644 с. : рис., табл.
4. Політологія: навч.посіб. /Т.В.Гончарук-Горlach, О.М. Рудакевич, В.Я Томаків, М.І. Гурик, Р.Ю. Чичур /за ред. Т.В. Гончарук. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2019. 220с.
5. Яремчук В. Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

Допоміжна література

1. Історія вчень про державу і право: Підручник / За ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009. 256 с.
2. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. – К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
3. Історія політичних і правових вчень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Марчук, Г. В. Марчук. - К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 480 с.
4. Політологія. Навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання)/ уклад. Л.М.Мельник, І.А.Дужа, І.М.Грек.-Біла Церква:БНАУ, 2022.-494с.
5. Практикум з історії політичних і правових вчень : навч. посіб. / В. О. Ханстантинов. – Миколаїв : МНАУ, 2014. –200 с.

6. Шаповал, В. М. Конституційне право зарубіжних країн :Затверджено МОНУ як підручник / В. М. Шаповал. - К :ЮрінкомІнтер, 2006. 496 с.
7. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень. - К.: Юрінком Інтер, 2007. 360 с.

Інформаційні ресурси

1. Бебик, В. М. Політологія для політика і громадянина (CD) / В. М. Бебик. - К : МАУП, 2004.
2. Головатий, М. Ф. Соціологія політики [Електронний ресурс] :навч. посібник для студ. ВНЗ. Реком. МОНУ / М. Ф. Головатий. - К : МАУП, 2003. 504 с.
3. Горлач, М.І. Кремень В.Г. Політологія: наука про політику (CD) :Підручник. Затв. МОНУ для студ. ВНЗ / М.І. Кремень В.Г. Горлач. - К : ЦУЛ, 2009. 840 с.
4. Кирилюк, Ф. М. Філософія політичної ідеології (CD) / Ф. М. Кирилюк. - К : ЦУЛ, 2009. 520 с.
5. Подольська, Є. А. Філософія (CD) :Затв. МОНУ як підручник для студ. ВНЗ / Є. А. Подольська. - К : ЦУЛ, 2006. 704 с.

Для нотаток

Навчально-методичне видання

Ільтьо Г.Ф.

ОСНОВИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ЗНАНЬ
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності:

G 9 «Прикладна механіка»

Редакційно-видавничий відділ МДУ
89600 м. Мукачево вул.Ужгородська,26

Тираж 10 примірників

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
Виготовлювачів розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №6984 від 20.11.2019р.*

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>